

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

časť 5.
Archeológia

Vypracovali:
Lucia Gdovinová
Dominika Hulková Ferenčíková
Martin Neumann

Príloha č. 2

Fond archeologických prameňov

Správa a starostlivosť

Obsah

1. ÚVOD	3
2. FOND ARCHEOLOGICKÝCH PRAMEŇOV	3
3. ARCHEOLOGICKÝ NÁLEZ	4
3.1 ODKRYV A OŠETRENIE ARCHEOLOGICKÉHO NÁLEZU	4
3.2 OBALY.....	6
3.3 PRÍRASTKOVÝ KATALÓG	8
4. VÝSKUMNÁ DOKUMENTÁCIA.....	9
5. STAROSTLIVOSŤ O FOND ARCHEOLOGICKÝCH PRAMEŇOV	9
5.1 ZODPOVEDNOSŤ	10
5.2 ZROZUMITEĽNOSŤ A USPORIADANOSŤ	10
5.3 TRVANLIVOSŤ A BEZPEČNOSŤ	11
6. DEPOZITÁR	11
6.1 ODOVZDÁVANIE A PREBERANIE ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZOV	12
6.2 ODOVZDÁVANIE VÝSKUMNEJ DOKUMENTÁCIE	13
6.3 SPRÁVA DEPOZITÁRA.....	14
6.4 PRÍSTUP DO DEPOZITÁRA.....	14
7. SELEKCIA	15
7.1 PRINCÍPY SELEKCIE	16
8. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	18

1. ÚVOD

Archeologický výskum bez ohľadu na jeho druh a použité metódy je vždy zameraný na vyhľadávanie, identifikáciu, vyhodnocovanie, dokumentovanie a evidenciu rôznych druhov archeologických nálezov a nálezísk. Pracovníci archeologického výskumu sa v celom jeho priebehu nevyhnutne stretávajú a pracujú s rôznymi druhmi archeologických prameňov¹ – podieľajú sa na ich odkrývaní, objavovaní (archeologické nálezy, antropogénne relikty, archeologické náleziská), ošetrovaní, konzervácii a dokumentovaní (výskumná dokumentácia). Práca s archeologickými prameňmi preto tvorí základnú súčasť odbornej činnosti pracovníkov archeologického výskumu.

Cieľom predkladaného textu je predstaviť proces správy a spôsobu starostlivosti o jednotlivé druhy archeologických prameňov, a to od momentu objavenia² až po ich uloženie v depozitári, archíve alebo inom úložisku (napr. digitálnom). V prípade archeologických nálezov sa text sústreďuje na proces správy a spôsobu starostlivosti, ktorý nasleduje po ich vyňatí z archeologického kontextu, umytí, zakonzervovaní a zdokumentovaní. Text je preto ako sprievodca dobrou praxou určený najmä pracovníkom archeologických výskumov a správcom depozitárov, ktorí sa každodenne podieľajú na tvorbe, správe a starostlivosti o archeologické pramene. Jeho cieľom nie je snaha o unifikovanie doterajšej praxe zaužívanej v inštitúciách, múzeách, ústavoch či súkromných archeologických spoločnostiach – to by si napokon aj vzhľadom na uvedené odporúčania vyžadovalo nielen širšiu odbornú diskusiu, no najmä investovanie do navrhovaných opatrení. Zámerom autorov tak skôr je sprehľadniť proces tvorby, dobrej správy a starostlivosti o archeologické pramene a prezentovať odporúčania, ktoré pomôžu nasmerovať činnosť tvorcu fondu archeologických prameňov, no zároveň poskytnúť širšej verejnosti predstavu o spôsobe narábania s archeologickými prameňmi.

2. FOND ARCHEOLOGICKÝCH PRAMEŇOV

Súbor všetkých archeologických nálezov, ktoré boli vyhodnotené ako vhodné na ďalšie uchovanie v depozitároch pamäťových inštitúcií, tvoria fond archeologických prameňov.³ Väčšina nálezov vo fonde archeologických prameňov pochádza z aktivít realizovaných v priebehu terénnej časti archeologického výskumu, ktoré dopĺňajú archeologické nálezy získané iným spôsobom (viac pozri v: 3. Archeologický nález). Neoddeliteľnú súčasť archeologického fondu tvorí aj výskumná dokumentácia, ktorá sa viaže k realizácii archeologického výskumu, a/alebo správa o získaní archeologického nálezu (napr. formou prevzatia nezákonne nadobudnutého nálezu zaisteného orgánom činným v trestnom konaní, súdom alebo iným orgánom; viac pozri v: 4. Výskumná dokumentácia). Akákoľvek zmena obsahu fondu archeologických prameňov (napr. prostredníctvom dodatočného doplnenia archeologických nálezov, resp. ich selekcie) musí byť dokumentovaná formou protokolu, ktorý sa priloží k výskumnej dokumentácii, resp. k správe o získaní archeologického nálezu. Fond archeologických prameňov si zo strany jeho aktuálneho správcu vyžaduje trvalú starostlivosť a správu (viac pozri v: 5. Starostlivosť o fond archeologických prameňov, 6. Depozitár).

¹ Viac pozri v: Archeológia, 3. Archeologické pramene.

² V prípade výskumnej dokumentácie od momentu jej vzniku.

³ PERRIN, K., et al. *Standardy a príručka k dobrej praxi péče o archeologické fondy v Evrope. EAC Guidelines 1* [online]. Namur: Europae Archaeologiae Consilium, n. d., s. 18-19 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [ARCHES_V1_CZ.pdf \(archaeologydataservice.ac.uk\)](https://arches.v1.cz/pdf/archaeologydataservice.ac.uk)

3. ARCHEOLOGICKÝ NÁLEZ

Jednou zo základných súčastí fondu archeologických prameňov je archeologický nález. Archeologický nález je zo zákona definovaný ako hnutelná vec, ktorá je dokladom o živote človeka od najstarších dôb do roku 1918, resp. do roku 1946 (neskoršia hranica sa týka zbraní, munície, streliva, súčastí uniformy, vojenskej výstroje alebo iného vojenského materiálu). Spravidla sa nachádza v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou.⁴ Archeologické nálezy sú jedným zo základných prameňov, ktoré poskytujú informácie o ľudskej minulosti a slúžia na zodpovedanie odborných otázok, ktoré sú stanovené v návrhu výskumu (archeologickom projekte). V záujme zachovania ich informačnej hodnoty ako aj možnosti overiť výsledky archeologického výskumu si archeologické nálezy zasluhujú špeciálnu a trvalú ochranu.

Každý archeologický nález nájdený na území Slovenskej republiky je majetkom štátu a podlieha ochrane od momentu jeho nadobudnutia.⁵ Jeho správcom je od momentu nájdenia Archeologický ústav SAV alebo múzeum zriadené ústredným orgánom štátnej správy,⁶ ak sa archeologický nález našiel na nimi realizovanom archeologickom výskume. Archeologické nálezy, ktoré sú získané iným spôsobom (napr. počas výskumov realizovaných súkromnými archeologickými spoločnosťami), vrátane náhodného nálezu a nálezu získaného nadobudnutím od orgánov činných v trestnom konaní, od súdov a správnych orgánov, spravuje Pamiatkový úrad Slovenskej republiky (ďalej len „Pamiatkový úrad SR“). Pamiatkový úrad SR ako správca archeologických nálezov je povinný chrániť všetky nálezy podľa osobitných predpisov a viesť ich osobitnú evidenciu.⁷

3.1 ODKRYV A OŠETRENIE ARCHEOLOGICKÉHO NÁLEZU

O ochranu archeologického nálezu treba dbať už v momente jeho objavenia. Fyzickému poškodeniu nálezu sa v priebehu archeologického výskumu predchádza použitím vhodných, najmä nekovových (drevených, plastových) nástrojov v ich bezprostrednej blízkosti, pri ich odkrývaní a vyzdvíhovaní. Ak hrozí rozpad nálezu (dekompozícia), odporúča sa vzhľadom na ciele výskumu, čas a dostupné prostriedky uprednostniť vybratie nálezu formou *en bloc*.⁸ Alternatívou je stabilizácia

⁴ § 2 ods. 5 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“).

⁵ § 40 ods. 6 pamiatkového zákona.

⁶ Múzeá zriadené ústredným orgánom štátnej správy (štátne múzeá) sú Slovenské národné múzeum, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene a Múzeum mincí a medailí v Kremnici.

⁷ § 16 ods. 1 zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o múzeách a galériách“).

⁸ KULLIG, K.-G. Blockbergungen [online]. In: *Grabungstechnikerhandbuch*. Bonn: Verband der Landesarchäologen in der Bundesrepublik Deutschland, 2011, Kapitel 23.2 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na:

[Grabungstechnikerhandbuch | Verband der Landesarchäologen \(landesarchaeologien.de\)](https://www.landesarchaeologien.de)

Ako príklad pozri: KRAUSSE, D., EBINGER-RIST, N. Die Keltenfürstin von Herberlingen. Entdeckung, Bergung und wissenschaftliche Bedeutung des neuen hallstattzeitlichen Prunkgrabs von der Heuneburg. In: *Denkmalpflege in Baden-Württemberg*. Esslingen a. N.: Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart, 2011, roč. 40, č. 4, s. 204-205.

PIETA, K., ŠTOLCOVÁ, T. *Knieža z Popradu a jeho hrobka* [online]. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2021, s. 37 [cit. 1. marca 2023]. ISBN 978-80-8196-053-6. Dostupné na: [Pieta Stolcova Poprad.pdf \(sav.sk\)](https://www.sav.sk/Pieta-Stolcova-Poprad.pdf)

nálezu obväzmi alebo plastovými fóliami.⁹ Dôležitými faktormi ovplyvňujúcimi stabilitu materiálu, z ktorého nález pozostáva, sú aj zmeny fyzikálnych a chemických podmienok prostredia, ku ktorým väčšinou dochádza po vyňatí nález z jeho pôvodného prostredia. Tie môžu spôsobiť poškodenie materiálu nález a jeho následnú degradáciu. Aj preto je nutné starostlivo pristupovať k odkrývaniu archeologického nález, a to v závislosti od jeho materiálového zloženia. Nález možno ponechať neumytý, resp. neošetrený v tom prípade, ak sa plánuje realizácia špecializovaných analýz – tento zámer musí byť uvedený v návrhu výskumu (archeologickom projekte)¹⁰ a musí s ním byť oboznámený aj správca depozitára, kde budú po skončení výskumu nálezy uložené. V opačnom prípade je nutné pristupovať k ošetrovaniu nález v závislosti od druhu materiálu, a to v nutných prípadoch ihneď po vyňatí z pôvodného prostredia.

Nálezy z keramiky patria k najčastejším archeologickým nálezom. Po vyňatí z archeologického kontextu je nutné keramické nálezy umyť vo vode a nechať vysušiť. Pri umytí treba dbať na to, aby nebola odstránená povrchová výzdoba (maľovaná, inkrustovaná, plastická alebo iná) alebo organické rezíduá (zvyšky potravy, textilu). V prípade krehkých, drobných, sekundárne alebo nedostatočne vypálených (teplota výpalu nedosiahla 1050 °C) nálezov je možná ich fixácia pomocou akrylovej živice Paraloid B-72.¹¹ Ošetrované a v tieni vysušené nálezy je možné umiestniť do papierových/plastových vreciek a následne do krabíc. V prípade krehkých a slabo vypálených nálezov je vhodné škatuľu vystlať mäkkým materiálom (pre lepšie preschnutie a spevnenie keramického materiálu sa odporúča použiť papier).

Nálezy vyrobené z kameňa je možné odkrývať pomocou bežných archeologických postupov. Ich primárne ošetrovanie a umytie závisí od prípadných analýz, ktoré majú byť vykonané na náleze zhotovenom z kameňa (napr. v prípade nástrojov využívaných na drvenie môže dôkladné umytie odstrániť rezíduá po drvenej látke a sťažiť jej identifikáciu). Pri uložení a transporte kamenných nálezov v škatuliach je vhodné za účelom ich bezpečnosti a ochrany zabezpečiť ich stabilizáciu (predovšetkým ak je v škatuli uložených viacero nálezov „na voľno“).

V prípade nálezov kostí, zubov, parohoviny, rohoviny, slonoviny, ulít a schránok nižších živočíšnych druhov (rovnako i nálezov vyrobených z týchto materiálov) je bezpodmienečne nutné udržať ich vlhkosť po ich vyňatí z pôvodného archeologického kontextu (napr. dočasným deponovaním vo vode, prípadne napustením glycerínom alebo etylénglykolom). Pre krehkosť je nutná opatrná manipulácia s týmto materiálom. Počas transportu treba dbať o to, aby nedošlo k mechanickému poškodeniu nálezov (napr. uložením ťažších škatúľ na ľahšie). Odporúča sa chrániť nálezy počas transportu a deponovania mäkkou výstelkou krabíc (napr. papierom, polystyrénovými granulami, buničinou, bublinkovou fóliou).

Nálezy zhotovené z dreva (platí aj pre nálezy zhotovené z iných organických materiálov, napr. časti rastlín, koža, jantár atď.), nachádzané predovšetkým vo vodou nasiaknutom prostredí, si povahou svojho materiálu vyžadujú od pracovníkov archeologického výskumu špeciálnu pozornosť. Bezprostredne po odkryve je pre nález nutné zabezpečiť podmienky podobné prostrediu, v ktorom bol nález pôvodne uložený (t. j. pre nálezy deponované vo vode vodné prostredie, pre nálezy deponované v suchu zase suché prostredie). Pred uložením do vody sa odporúča zabaliť nález do

⁹ Standardy prowadzenia badań archeologicznych. Cz. 2. Badania inwazyjne lądowe [online]. In: *Kurier Konserwatorski*. Warszawa: Narodowa Instytut Dziedzictwa, 2020, č. 18, s. 36 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Kurier-Konserwatorski-18.pdf \(nid.pl\)](#)

¹⁰ Ak ide o výskum na vedecké a dokumentačné účely. V ostatných prípadoch stačí túto informáciu uviesť vo výskumnej dokumentácii archeologického výskumu.

¹¹ V prípade nutnosti je možné konzultovať postup s konzervátorom.

plastovej fólie. V prípade rozmerovo menších nálezov je prípustné ich uloženie do plastových vreciek a následné zmrazenie. V závislosti od rozmeru nálezu je možné využiť na prevoz menšie chladiace zariadenia (prenosné chladničky), resp. vytvoriť samostatné prenosné médium. Počas transportu je nutné predchádzať mechanickému poškodeniu nálezu (napr. aj stabilizáciou nálezu v prenosnom médiu). Na tento účel sa odporúča chrániť nález polystyrénovými granulami, tkaninou, buničinou, bublinkovou fóliou alebo iným vhodným ochranným prostriedkom.

V prípade textilných nálezov je v dôsledku veľkého rizika fragmentácie nevyhnutná zvýšená opatrnosť pri odkryve. Nutné je zachovanie pôvodnej vlhkosti nálezu. Preparovaný textilný nález je možné zabaliť do plastového uzatvárateľného vrečka a uložiť do škatule s mäkkou výstelkou a transportovať ku konzervátorovi.

Nálezy zo skla je možné po umytí a vysušení za účelom ich spevnenia napustiť či potrieť zriedeným roztokom Paraloidu B-72. Skorodované vrstvy skla sa neodporúča umývať vodou, len jemne očistiť alkoholom pomocou štetca s jemným vlasom. Povrch skla by nemal byť ošetrovaný brúsením. Ak je potrebné nález uložený vo vlhkom prostredí vysušiť, robí sa tak pomalým prirodzeným vysúšaním v uzatvorenom plastovom obale v tienistom a chladnom prostredí. V opačnom prípade hrozí rozpad nálezu.¹² Počas transportu treba klásť zvýšený dôraz na bezpečnosť nálezov, napr. použitím mäkkej výstelky v škatuliach.

Veľkú skupinu archeologických nálezov tvoria nálezy vyrobené z kovov a ich zliatin. Keďže kovové nálezy bývajú po dlhšom deponovaní v zemi veľmi krehké (aj v dôsledku pôsobenia korózie), je nutné pri ich vyzdvihovaní dbať na zachovanie ich celistvosti. Ak po vyzdvihnutí z pôvodného prostredia nehrozí rozpad nálezu, odporúča sa opláchnutie v destilovanej vode a dôkladné vysušenie. V prípade nestability povrchovej vrstvy sa bezprostredne po odkryve neodporúča žiadne mechanické čistenie nálezu. Detailným inštrukciám na ošetrovanie kovov sa venuje samostatná príloha metodiky Archeológie (viac pozri v: Konzervácia). Kovové nálezy možno po ošetrovaní zabaliť do vreciek a uložiť do krabíc.

Ľahko degradovateľné nálezy (napr. mazanica) sa po vyzdvihnutí zo zeme odporúča len jemne mechanicky očistiť od hrubých nečistôt, a to bez použitia vody. Pri čistení treba dbať na to, aby neboli odstránené stopy (odtlačky) po konštrukčných, výzdobných, funkčných prvkoch alebo použitých organických materiáloch. Po dôkladnom vysušení je možné zabaliť ich do vreciek a uložiť do škatúl.

3.2 OBALY

Prvotnú ochranu poskytujú archeologickým nálezom po ich vyňatí z pôvodného prostredia (zo zeme, z vody) a pri následnom trvalom deponovaní rôzne druhy obalov.¹³ K najbežnejším patria škatule a vrecká (papierové, plastové), resp. kombinovanie oboch spôsobov, ktorých cieľom je ochrániť nálezy nielen pred mechanickým poškodením, ale aj pred pôsobením okolitej atmosféry, predovšetkým

¹² KNAUT, M. Festigung und stützende Mittel für Keramik, Eisen etc. unter Berücksichtigung späterer Restaurierungs- und Konservierungsmaßnahmen [online]. In: STICKL, H., et al. (eds.). *Handbuch der Grabungstechnik*. Wilhelmshaven: Verband der Landesarchäologen der Bundesrepublik Deutschland, 2011, Kapitel 22.1.1.2 [cit. 13. februára 2022]. Dostupné: [Grabungstechnikerhandbuch | Verband der Landesarchäologien \(landesarchaeologien.de\)](https://www.landesarchaeologien.de/)

¹³ Spôsob deponovania a ochrany archeologických nálezov si jednotlivé pamäťové inštitúcie spravujúce vlastné depozitáre upravujú samostatne.

vlhkosti.¹⁴ V prípade škatúl sa odporúča používanie tzv. archívnych škatúl (výška max. 24 cm), resp. banánových škatúl (rozmery 50 × 40 × 25 cm) alebo iných druhov škatúl so vstavaným vrchnákom (výška max. 26 cm) – ich využitím sa šetrí miesto v depozitári a predíde sa nutnosti opätovného balenia do škatúl s vhodnejšími rozmermi. Neobvyklé rozmery škatúl (najmä pre nadrozmerné nálezy) je nutné pred odovzdaním konzultovať so správcom depozitára, resp. s Pamiatkovým úradom SR (ideálne ešte pred začiatkom realizácie archeologického výskumu).¹⁵ Všetky použité škatule musia byť dostatočne pevné, nepoškodené a označené, a to na kratšej i dlhšej strane škatule.¹⁶ Označenie na škatuli musí byť dobre viditeľné a prehľadné.¹⁷ Preferuje sa písané/tlačené označenie priamo na povrch škatule (v prípade nalepených označení hrozí ich odpadnutie). Označenie musí uvádzať nasledovné údaje:

- názov obce,
- katastrálne územie,
- okres,
- parcelné číslo,
- názov stavby/výskumu,
- rok výskumu,
- názov právnickej osoby vykonávajúcej výskum,
- číslo výskumnej dokumentácie oprávnenej osoby,
- číslo škatule (v rámci jedného výskumu),
- prírastkové čísla nálezov, ktoré sa nachádzajú v škatuli.

Ak nie je obsahom jednej škatule len jeden archeologický nález (spravidla nadrozmerný, resp. s hmotnosťou dosahujúcou hranicu nosnosti škatule), je nutné umiestňovať nálezy do suchých a v ideálnom prípade uzatvárateľných papierových alebo plastových vreciek (napr. ZIP vrecká). Označenie vreciek musí byť viditeľné, prehľadné a dobre čitateľné (ak je písané ručne). V prípade priehľadných plastových vreciek je možné umiestniť označenie na samostatný (v ideálnom prípade vodoodolný) papierový/plastový štítok, ktorý sa vloží do vrečka s nálezmi (v tomto prípade je nutné štítok umiestniť do samostatného menšieho plastového vrečka tak, aby údaje na ňom boli viditeľné a čitateľné).¹⁸ Z formálneho hľadiska musí toto označenie obsahovať nasledovné údaje:

- názov lokality,
- prírastkové číslo (nezameniteľné s inými nálezmi),
- identifikátor archeologického kontextu,
- dátum nálezu,
- druh nálezu,
- počet kusov a sumárnu hmotnosť nálezov,¹⁹

¹⁴ *Standardy*, ref. 9, s. 35.

¹⁵ *Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials* [online]. Earley: Chartered Institute for Archaeologists, 2020, s. 9-10 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [CifAS&G Finds 2.pdf \(archaeologists.net\)](#)

¹⁶ JENNINGS, L. *Archaeology Handbook*. Lincoln: Lincolnshire County Council, 2019, s. 115. ISBN 0-9545300-3.

¹⁷ *Inštrukcia k odovzdávaniu archeologických nálezov do Depozitára archeologických nálezov Pamiatkového úradu SR*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2020.

¹⁸ KULLIG, K.-G. *Bergung, Beschriftung, Transport und Verpackung von Fundmaterial* [online]. In: *Grabungstechniker Handbuch*. Bonn: Verband der Landesarchäologen in der Bundesrepublik Deutschland, 2011, Kapitel 23.1 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Grabungstechnikerhandbuch | Verband der Landesarchäologen \(landesarchaeologien.de\)](#)

¹⁹ Platí pre prípad, ak sa v jednom vrecku nachádza viac nálezov (napr. črepy z jednej nádoby).

- prípadne ďalšie doplnkové údaje o archeologickom výskume.

Odporúča sa, aby bola priebežne, resp. na konci každého dňa výskumu vykonávaná kontrola údajov uvádzaných na štítkoch (napr. vedúcim archeologického výskumu alebo ním poverenou osobou). Je nutné dbať na to, aby boli nálezy vkladané do vreciek vždy suché (existujú aj výnimky, viac pozri v: 3.1 Odkryv a ošetrovanie archeologického nálezu).

Aby sa predišlo poškodeniu, je žiaduce ukladať vzácnejšie drobné nálezy a kovové nálezy do osobitných škatúl, prípadne do osobitných vreciek v rámci škatule s ďalšími nálezmi tak, aby bola zabezpečená ich dostatočná ochrana pri transporte, manipulácii a uložení (napr. formou mäkkých výplní v škatuli). Vždy je nutné voliť také rozmery obalov, aby bola umožnená bezpečná manipulácia s nálezom a nehrozila perforácia obalu (s následným vysypaním obsahu vrecka či škatule). Pri využití mäkkých výplní (polystyrén, mäkká pena) vo vreckách či škatuliach je rovnako nutné dbať na zaistenie bezpečného vkladania a vyberania nálezu.

Ak z archeologického výskumu pochádza minimálny počet archeologických nálezov, ktoré svojím objemom nezaplnia jednu škatuľu štandardných rozmerov, je možné uložiť tieto nálezy spoločne do jednej škatule. V opačnom prípade sa odporúča rozdeľovať nálezy podľa ich druhu do viacerých škatúl (najmä v prípade archeologických výskumov s väčším objemom nálezového materiálu).

3.3 PRÍRASTKOVÝ KATALÓG

Pred odovzdaním archeologických nálezov do depozitára je nutné vyhotoviť prírastkový katalóg všetkých odovzdávaných nálezov vo forme inventarizačného súpisu, spravidla podľa pokynov správcu depozitára.²⁰ V súpise musia byť uvedené základné údaje o výskume (obec, prípadne časť obce, okres, katastrálne územie, parcelné číslo, prípadne poloha, názov stavby/výskumu, rok výskumu, názov právnickej osoby vykonávajúcej výskum a druh náleziska) a základné informácie o odovzdávaných archeologických nálezoch, najmä však nasledovné údaje:

- prírastkové číslo,
- číslo škatule,
- údaje o archeologickom kontexte (sonda, stratigrafická jednotka, hĺbka),
- dátum vyzdvihnutia,
- charakteristika nálezu (druh nálezov, materiál, počet kusov, sumárna hmotnosť nálezov, datovanie).

K uvedeným údajom je možné pridať vlastné parametre sledované v priebehu spracovania archeologických nálezov. Spravidla je pre všetky nálezy vedený jeden prírastkový katalóg s priebežným číslovaním. Ak je súčasťou nálezového materiálu viac druhov nálezov (napr. keramika, zvieracie kosti, mazanica) a minimálny počet aspoň jedného z nich presiahne 50 kusov, odporúča sa vytvoriť samostatné prírastkové katalógy pre každý druh nálezov jednotlivo.

²⁰ Odporúča sa, aby realizátor archeologického výskumu ešte pred jeho začiatkom kontaktoval správcu depozitára, v ktorom budú nálezy z výskumu uložené, ohľadom inštrukcií tvorby a správy archeologického fondu (vrátane prírastkových katalógov). *Inštrukcia*, ref. 17, s. 2, 4.

V priebehu tvorby prírastkového katalógu je potrebné dbať o to, aby sa údaje v ňom obsiahnuté zhodovali s odovzdávaným archeologickým materiálom. O dôslednosť realizácie tejto činnosti sa stará vedúci archeologického výskumu, resp. ním poverená osoba. Prírastkový katalóg je zároveň súčasťou výskumnej dokumentácie.

4. VÝSKUMNÁ DOKUMENTÁCIA

Neoddeliteľnú súčasť fondu archeologických prameňov tvorí výskumná dokumentácia, ktorá môže mať analógovú alebo digitálnu podobu. K výskumnej dokumentácii patrí návrh výskumu (archeologický projekt), administratíva a korešpondencia súvisiaca s realizáciou archeologického výskumu, písomná a obrazová (t. j. grafická a fotografická) dokumentácia terénnej časti archeologického výskumu, mapy a plány archeologického náleziska vrátane jeho súčastí, protokoly o realizovaných meraniach a analýzach (spoločne aj s popisom použitých metód a získanými dátami), konzervátorské a reštaurátorské posudky súvisiace s realizovaním archeologického výskumu, prírastkové katalógy a zoznamy odovzdaných archeologických nálezov a protokoly o ich odovzdaní.

Súčasnú technickú možnosť a neustále sa rozvíjajúce technológie dnes umožňujú zaznamenávať údaje o archeologickom nálezisku a jeho súčastiach prostredníctvom ľahko ovládateľných prístrojov a nástrojov, ktoré poskytujú výstupy v digitálnej podobe. V dôsledku toho je možné mnohokrát časovo náročné činnosti výrazne skrátiť a zjednodušiť (napr. náhrada grafickej dokumentácie fotogrametriou). Je však nutné upozorniť, že napriek objektívnosti digitálneho záznamu/zápisu nemôže digitálna forma dokumentácie nikdy v plnej miere nahradiť analógovú dokumentáciu – tá častokrát umožňuje zvýrazniť dôležité subjektívne pozorovania, ktoré digitálna dokumentácia nedokáže v plnej miere zachytiť (napr. charakter archeologickej vrstvy alebo iné, súčasnou technikou nezaznamenateľné vlastnosti).

Ak sa paralelne vedie analógová a digitálna forma dokumentácie zachytávajúca identický záznam (napr. grafická dokumentácia), odporúča sa uchovať obe formy dokumentácie. V prípade straty/znehodnotenia/zničenia jednej z nich bude existovať možnosť na jej obnovu alebo kontrolu (v dôsledku toho sa v prípade digitalizácie grafickej/fotografickej dokumentácie odporúča uchovať aj jej prípadnú analógovú podobu a odovzdať ju do fondu archeologických prameňov v depozitári).

Výskumná dokumentácia vzniká v priebehu celého trvania archeologického výskumu. Na jej tvorbe sa podieľajú pracovníci archeologického výskumu. Hlavnú zodpovednosť za obsah a formálnu úpravu výskumnej dokumentácie má vedúci archeologického výskumu.

5. STAROSTLIVOSŤ O FOND ARCHEOLOGICKÝCH PRAMEŇOV

V záujme trvalého uchovania archeologických nálezov a informácií získaných počas archeologického výskumu je už v jeho priebehu nutné podnikať kroky uľahčujúce budúcu správu a uchovanie fondu nadobudnutých archeologických prameňov.²¹ Na tento účel je vhodné už v priebehu realizácie terénnej časti výskumu poveriť minimálne jednu osobu, ktorá bude zodpovedná za správu vznikajúceho archeologického fondu, a to až do momentu jeho odovzdania do depozitára. Ak je to možné, odporúča sa vypracovať princípy tvorby a správy fondu v súlade s pravidlami

²¹ PERRIN, et al., ref. 3, s. 21-22.

a nariadeniami depozitára, kde bude fond po ukončení archeologického výskumu uložený. Je vhodné, aby bol s procesom tvorby fondu oboznámený celý pracovný kolektív archeologického výskumu. Urýchli sa tým tvorba fondu, zvýši sa úroveň jeho kontroly a zároveň sa uľahčí práca správcovi fondu. Prevodom a odovzdaním archeologického fondu do trvalého úložiska preberá zodpovednosť za správu fondu jeho zriaďovateľ, ktorý môže upravovať správu fondu formou vlastných vnútorných nariadení a smerníc (napr. depozitárny poriadok). Správca fondu by sa mal pridŕžiavať nasledovných zásad – zodpovednosť, zrozumiteľnosť a usporiadanosť, trvanlivosť a bezpečnosť.

5.1 ZODPOVEDNOSŤ

Starostlivosť o archeologický fond sa začína už pred začiatkom terénnej časti archeologického výskumu – už vtedy je nutné myslieť na princípy tvorby fondu, jeho správu, zabezpečenie a prípadne prenos do trvalého úložiska – depozitára. Celý proces tvorby a správy archeologického fondu, ktorý vzniká počas výskumu, musí byť uvedený vo výskumnej dokumentácii, resp. v prípade výskumu na vedecké a dokumentačné účely v návrhu výskumu (archeologickom projekte). Zodpovednosť za tvorbu fondu nenesie len vedúci výskumu a osoba poverená jeho správou, ale každý pracovník výskumu, ktorý svojou činnosťou naplňuje ciele výskumu. Všetky súčasti fondu si v priebehu celého trvania výskumu zasluhujú zodpovednú ochranu pred stratou, odcudzením, znehodnotením či zničením zo strany všetkých pracovníkov výskumu. Snahou pracovníkov by malo byť dodávanie údajov, dokumentácie a archeologických nálezov v takej kvalite a forme, ktorá čo najviac zjednoduší tvorbu a správu fondu archeologických prameňov. Na tento účel je vhodné už pred začiatkom terénnej časti výskumu určiť formáty a druhy pamäťových médií, ktoré budú používané na ukladanie a zálohovanie získaných informácií.

5.2 ZROZUMITEĽNOSŤ A USPORIADANOSŤ

Pri tvorbe fondu archeologických prameňov je nutné hneď od začiatku jeho vzniku dbať o jeho systematické budovanie, jednoduchosť a zrozumiteľnosť. Každá súčasť fondu musí mať svoje jednoznačné identifikačné označenie nezameniteľné s inou časťou fondu. Je vhodné, aby už v priebehu archeologického výskumu bola na tento účel poverená budovaním fondu (minimálne) jedna osoba (ideálne by to mala byť tá istá osoba po celý čas trvania výskumu). Hlavným cieľom osoby poverenej správou fondu archeologických prameňov v priebehu výskumu je vedenie zrozumiteľnej a usporiadanej štruktúry vznikajúceho fondu archeologických prameňov, ktorá je v súlade s princípmi jeho správy nastavenými pred začiatkom terénnej časti výskumu. Počas zostavovania fondu je nutné dbať na to, aby vzťahy medzi jednotlivými jeho súčasťami (administratíva, výskumná dokumentácia, archeologické nálezy) zostali medzi sebou trvalo a zreteľne zachované.

5.3 TRVANLIVOSŤ A BEZPEČNOSŤ

Osoba zodpovedná za starostlivosť o fond archeologických prameňov je povinná spravovať ho takým spôsobom a takými prostriedkami, aby bola zaistená trvanlivosť a bezpečnosť jeho jednotlivých súčastí. Spôsob, akým sa docieli tento stav, musí byť definovaný ešte pred začiatkom tvorby fondu.²² Možnosť selekcie obsahu fondu však týmto nie je dotknutá (viac pozri v: 7. Selekcia).

V prípade uloženia digitálnej dokumentácie v dlhodobom úložisku (depozitári) je vhodné využívať na tento účel certifikované digitálne úložisko (Trusted Digital Repository – TDR). Iné pamäťové médiá ako USB kľúče či prenosné harddisky nie sú na trvalé uchovávanie digitálnych dát vhodné.

Bezpečnosť archeologických nálezov (ochrana pred mechanickým alebo chemickým poškodením) musí byť zaistená počas manipulácie s nimi, v priebehu ich transportu i uloženia.

6. DEPOZITÁR

Správcovia archeologických nálezov sú povinní ich chrániť v súlade s ustanoveniami pamiatkového zákona,²³ technickými normami²⁴ a vnútornými smernicami inštitúcie, ktorého je depozitár súčasťou. V súčasnosti môžu archeologické nálezy v zmysle platnej legislatívy spravovať Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied (ďalej len „Archeologický ústav SAV“), štátne múzeá a Pamiatkový úrad SR.

Archeologické nálezy a výskumná dokumentácia, ktoré pochádzajú z odbornej činnosti Archeologického ústavu SAV, sa stávajú súčasťou fondu spravovaného útvarom evidencie a dokumentácie (nálezový materiál je uchovávaný vo vedeckom depozitári).²⁵ O obsahu fondu sa vedie detailná evidencia podľa zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o múzeách a galériách“). Archeologické nálezy nepochádzajúce z činnosti Archeologického ústavu SAV spravujú štátne múzeá a Pamiatkový úrad SR v špecializovaných zariadeniach – depozitároch.²⁶ Okrem nálezov získaných vlastnou činnosťou nadobúdajú nálezy ich prevodom do vlastnej správy. V prípade múzeí takto získané nálezy získavajú charakter zbierkového predmetu a stávajú sa súčasťou múzejnej zbierky.²⁷ Archeologické nálezy, ktoré pochádzajú z nepovolených výskumov a výkopov alebo pochádzajú z inej trestnej činnosti, nemožno nadobúdať ako zbierkové predmety.²⁸ Možnosť nadobúdať archeologické nálezy majú len tie múzeá, ktorým to na základe ich zamerania a špecializácie dovoľuje ich zriaďovacia listina, zakladacia listina alebo štatút múzea. Platí pritom zásada, že tieto múzeá sú povinné prijať do svojej správy nálezy, ktoré boli získané z archeologických výskumov realizovaných v regióne ich pôsobenia.

Ak je správcom archeologických nálezov Pamiatkový úrad SR, je povinný viesť ich osobitnú evidenciu, ktorá obsahuje zoznam vecí s uvedením identifikačných údajov a spôsob zaobchádzania

²² V prípade realizácie archeologického výskumu je tento údaj uvedený priamo v návrhu výskumu (archeologickom projekte), v prípade depozitárov v inštrukcii vydanej depozitárom.

²³ § 40 ods. 7 pamiatkového zákona, pozri aj zákon o múzeách a galériách.

²⁴ STN EN 16893: 2018, *Starostlivosť o zachovanie kultúrneho dedičstva. Špecifikácia pre umiestnenie, výstavbu a úpravu budov alebo miestností určených na uchovávanie alebo využívanie zbierok kultúrneho dedičstva.*

²⁵ *Organizačný poriadok Archeologického ústavu SAV.* Nitra: Archeologický ústav SAV, 2018, s. 4.

²⁶ § 40 ods. 6 pamiatkového zákona.

²⁷ Zákon o múzeách a galériách.

²⁸ § 9 ods. 7 zákona o múzeách a galériách.

s majetkom štátu.²⁹ Archeologické nálezy v správe Pamiatkového úradu SR sú uložené a odborne spravované v depozitári Pamiatkového úradu SR. Ten je úložiskom všetkých nálezov získaných výskumnou činnosťou a výkonom štátnej správy Pamiatkového úradu SR a krajských pamiatkových úradov. V rámci výkonu štátnej správy je depozitár Pamiatkového úradu SR centrálnym depozitárom pre archeologické nálezy nadobudnuté prevodom od právnických osôb oprávnených realizovať archeologický výskum (okrem Archeologického ústavu SAV a štátnych múzeí), pre náhodné nálezy ohlásené miestne príslušnému krajskému pamiatkovému úradu (ďalej len „KPÚ“) ako aj nezákonne nadobudnuté nálezy zaistené orgánom činným v trestnom konaní, súdom alebo správnym orgánom, a to spoločne s písomnou a digitálnou dokumentáciou viažucou sa k ich získaniu.

Depozitár disponuje špeciálne upravenými priestormi a zariadeniami určenými na odborné a bezpečné uloženie nálezov a súvisiacej dokumentácie (napr. trezory, trezorové skrine). Ochrana archeologických nálezov musí byť zaistená trvalým udržiavaním optimálnych klimatických, svetelných a bezpečnostných podmienok počas ich deponovania, prepravy a prípadného štúdia.³⁰

Archeologické nálezy a sprievodnú dokumentáciu je možné sprístupniť odbornej verejnosti na študijné účely, no len po predchádzajúcom súhlase príslušnej inštitúcie a v súlade s jej bádateľským poriadkom.³¹

6.1 ODOVZDÁVANIE A PREBERANIE ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZOV

Archeologické nálezy sa stávajú súčasťou fondu depozitára ich odovzdaním. Právnické osoby oprávnené realizovať archeologický výskum (okrem Archeologického ústavu SAV, štátnych múzeí a Pamiatkového úradu SR) môžu požiadať múzeum alebo Pamiatkový úrad SR o odovzdanie archeologických nálezov prostredníctvom žiadosti o odovzdanie nálezov. K tomuto kroku možno pristúpiť až po príprave fondu archeologických prameňov na odovzdanie do depozitára, resp. archívu (archeologické nálezy musia byť umyté,³² zakonzervované, výskumná dokumentácia musí mať formu spĺňajúcu zákonné podmienky)³³ a to prostredníctvom žiadosti o odovzdanie nálezov. Žiadosť je adresovaná Pamiatkovému úradu SR, ktorý následne zrealizuje prevod nálezov na dohodnutú inštitúciu a dohodne termín fyzického odovzdania nálezov. V žiadosti musia byť uvedené základné údaje o výskume:

- obec,
- kataster,
- okres,
- názov stavby,³⁴
- rok výskumu,
- názov oprávnenej (právnickej) osoby,
- vedúci výskumu,

²⁹ § 40 ods. 8 pamiatkového zákona.

³⁰ Podmienky v konkrétnom depozitári upravuje depozitárny poriadok konkrétnej inštitúcie.

³¹ Prístup do depozitára, resp. archívu upravuje každá inštitúcia individuálne.

³² V špecifických prípadoch možno odovzdať aj neumyté archeologické nálezy. Viac pozri v: 3.1 Odkryv a ošetrovanie archeologického nálezu.

³³ § 7 a § 10 vyhlášky č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „vyhláška č. 253/2010 Z. z.“).

³⁴ V prípade výskumu na vedecké a dokumentačné účely sa uvedie názov archeologického výskumu.

- názov výskumnej dokumentácie,
- číslo výskumu/výskumnej dokumentácie oprávnenej osoby.

Prílohou žiadosti musí byť zoznam súčastí odovzdávaného fondu archeologických prameňov a škatúľ s uvedeným obsahom, elektronická verzia prírastkových katalógov ku každému výskumu a výskumná dokumentácia v elektronickej podobe.³⁵

Po schválení prevodu archeologických nálezov Pamiatkovým úradom SR sa pristupuje k ich preberaniu. Preberanie spočíva vo fyzickom prevzatí archeologických nálezov pracovníkom depozitára od osoby oprávnenej realizovať archeologický výskum. Pri prevzatí sa vykoná kontrola prítomnosti škatúľ, kontrola obsahu škatúľ a podrobná kontrola drobných nálezov a kovových nálezov. O prevzatí a kontrole sa vyhotovia 2 rovnopisy predbežného protokolu, z ktorých jeden sa priloží k výskumnej dokumentácii. Následne správca depozitára detailne skontroluje všetky odovzdané nálezy, ich stav a zhodu s prírastkovým katalógom. Výsledkom podrobnej kontroly je definitívny protokol o odovzdaní nálezov a ich prevzatí do depozitára (jeden rovnopis si ponechá realizátor archeologického výskumu, druhý sa priloží k výskumnej dokumentácii). Ak sa v priebehu kontroly zistia nezrovnalosti medzi údajmi v prírastkovom katalógu a skutočne odovzdanými nálezmi, vyzve správca depozitára osobu, ktorá realizovala archeologický výskum, aby napravila zistené nedostatky. Ak sú nálezy odovzdávané múzeu, upravuje ďalšie podmienky ich odovzdania a prevzatia múzeom. Vyhotovenie protokolu o odovzdaní a jeho priloženie k výskumnej dokumentácii je aj v tomto prípade nevyhnutnosťou.

Pri preberaní archeologických nálezov je osoba oprávnená vykonávať archeologické výskumy povinná poskytnúť vyjadrenie k sprístupneniu nálezov a výskumnej dokumentácie na účely ich odborného spracovania.

6.2 ODOVZDÁVANIE VÝSKUMNEJ DOKUMENTÁCIE

Spoločne so žiadosťou o odovzdanie archeologických nálezov do depozitára sa odovzdáva výskumná dokumentácia viažuca sa k archeologickému výskumu. Výskumná dokumentácia musí spĺňať ustanovenia pamiatkového zákona, musí byť odovzdaná v požadovanej forme a obsahu³⁶ a so zapracovanými úpravami, ktoré uvádza stanovisko Pamiatkového úradu SR. Ak bola výskumná dokumentácia posúdená Pamiatkovým úradom SR bez pripomienok a spoločne s archeologickými nálezmi bude odovzdaná do depozitára Pamiatkového úradu, nie je nutné výskumnú dokumentáciu opätovne odovzdávať. Pri odovzdaní poskytne oprávnená osoba písomné vyjadrenie k sprístupneniu nálezov a výskumnej dokumentácie archeologického výskumu. O odovzdaní výskumnej dokumentácie spoločne s nálezmi sa vyhotoví protokol (predbežný a definitívny), ktorý sa priloží k výskumnej dokumentácii (viac pozri v: 6.1 Odovzdávanie a preberanie archeologických nálezov).

³⁵ Ak už bola odovzdaná na posúdenie Pamiatkovému úradu SR a bola posúdená bez pripomienok, nie je potrebné ju opätovne odovzdávať.

³⁶ Formu a obsah výskumnej dokumentácie definuje § 7 a § 10 vyhlášky č. 253/2010 Z. z. a Metodická pomocná inštrukcia pre vypracovanie a posudzovanie výskumnej dokumentácie z archeologických výskumov.

6.3 SPRÁVA DEPOZITÁRA

Všeobecné podmienky pre správu depozitárov definujú aktuálne platné právne predpisy.³⁷ Inštitúcie prevádzkujúce vlastné depozitáre (Archeologický ústav SAV, štátne múzeá, Pamiatkový úrad SR) si upravujú konkrétny režim ich správy vo vlastnom depozitárnom poriadku. Ten určuje zásady prevádzky depozitára, systém prijímania, vydávania, uloženia a spravovania zbierkových predmetov, prístup do depozitára, uzatváranie a kľúčový poriadok. Vstup do depozitára, spôsob a kontrolu jeho uzatvárania môžu upravovať doplňujúce predpisy. V prípade depozitárov múzeí musia byť všetky archeologické nálezy, ktoré sú súčasťou zbierkových fondov múzea, uvedené v knihe depozitov. Tá musí obsahovať zoznam všetkých zbierkových predmetov so samostatným prideleným číslom a ďalšími náležitosťami stanovenými zákonom o odbornej správe múzejných zbierkových predmetov a galerijných predmetov.³⁸

Správou depozitára je poverený správca, ktorý je zamestnancom inštitúcie spravujúcej depozitár. Medzi povinnosti správcu patrí kontrolovať prístup do depozitára, monitorovať pohyb archeologických nálezov (ich preberanie, vydávanie a evidenciu) v rámci depozitára, sledovať jeho technický stav a udržiavať v jeho priestoroch vhodné klimatické podmienky, poriadok a čistotu.³⁹ Na tento účel vedie knihu vstupov do depozitára, knihu vstupov do trezoru, prírastkovú knihu a knihu deponovaných archeologických nálezov, záznamy merania klimatických podmienok, knihu chýb a nedostatkov a evidenciu konzervácie archeologických nálezov.

Správa depozitára musí dodržiavať všetky zásady starostlivosti o fond archeologických prameňov (viac pozri v: 5. Starostlivosť o fond archeologických prameňov). Úlohy správcu depozitára by mali byť vykonávané čo najefektívnejšie, s vynaložením čo najmenších energetických nákladov s ohľadom na životné prostredie (udržiavanie stálej teploty, využívanie elektrických spotrebičov a osvetlenia, spotreba vody, nakladanie s odpadom atď.).⁴⁰

6.4 PRÍSTUP DO DEPOZITÁRA

Postavenie a účel depozitára archeologických nálezov si s ohľadom na ochranu deponovaných nálezov a zaistenie vhodných klimatických, svetelných a bezpečnostných podmienok vyžaduje kontrolu prístupu do depozitára zo strany jeho správcu. Inštitúcia spravujúca depozitár tak robí prostredníctvom vlastných vnútorných predpisov. Spravidla je prístup do depozitára spoločne s jeho uzatváraním a kľúčovým režimom stanovený v úprave depozitárneho režimu. Depozitár musí byť

³⁷ Vyhláška č. 342/1998 Z. z. o odbornej správe múzejných zbierkových predmetov a galerijných zbierkových predmetov (v znení vyhlášky č. 557/2004 Z. z.); pamiatkový zákon.

³⁸ § 10 zákona o múzeách a galériách.

³⁹ STN EN 15758: 2010, *Konzervovanie kultúrneho majetku. Postupy a zariadenia na meranie teplôt ovzdušia a povrchov objektov.*

STN EN 15759-2: 2018, *Ochrana kultúrneho dedičstva. vnútorné prostredie. Časť 2: Ventilácia na ochranu kultúrnych budov a zbierok.*

STN EN 16141: 2013, *Starostlivosť o zachovanie kultúrneho dedičstva. Pokyny na zabezpečenie podmienok prostredia. Otvorené skladovacie priestory: definície a charakteristika priestorov so zbierkami, určených na ochranu a správu kultúrneho dedičstva.*

STN EN 16242: 2013, *Starostlivosť o zachovanie kultúrneho dedičstva. Postupy a prístroje na meranie vlhkosti vzduchu a výmeny vlhkosti medzi ovzduším a kultúrnym majetkom.*

⁴⁰ Green Culture. *Leitfaden für den Klimaschutz in den Kultureinrichtungen in Trägerschaft des Landes Baden-Württemberg* [online]. Stuttgart: Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst Baden-Württemberg, 2022 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Green Culture \(baden-wuerttemberg.de\)](https://www.green-culture.de/)

z bezpečnostných dôvodov oddelený od priestorov, ktoré slúžia ako trvalé pracovisko. Každý vstup do depozitára a do trezoru v depozitári musí byť zaznamenaný v knihe vstupov do depozitára a v knihe vstupov do trezoru.

Do vlastných priestorov depozitára by mal mať voľný vstup len jeho správca a poverené osoby, ostatné osoby len v sprievode správcu a s povolením, resp. poverením štatutárneho orgánu spravujúceho depozitár. V prípade ohrozenia života a zdravia osôb, resp. archeologického fondu nachádzajúceho sa v depozitári (napr. počas požiaru, povodne, havárie, zásahu Polície Slovenskej republiky atď.) sa bezodkladne umožní vstup do depozitára aj ďalším osobám, ktoré zabezpečujú záchranu života, zdravia alebo fondu archeologických prameňov uloženého v depozitári. Ak nastane mimoriadny dôvod na vstup do depozitára, je nutné spísať protokol obsahujúci mená osôb, ktorý je podpísaný účastníkmi záchrannej akcie, prípadne aj ďalšími svedkami. Ak sa zistí, že do priestorov depozitára vstúpila nepovolaná osoba bez asistencie správcu depozitára či inej poverenej osoby, mala by byť bez zbytočného odkladu vykonaná mimoriadna inventarizácia. O takomto vstupe je nutné vyhotoviť písomný záznam.

7. SELEKCIA

Cieľom každého archeologického výskumu na vedecké a dokumentačné účely je pomocou vopred určených metód a postupov získavať informácie a poznatky, ktoré povedú k naplneniu stanovených cieľov výskumu. Spravidla sa tak deje prostredníctvom výskumu a analýzy archeologických prameňov.⁴¹ Základné metódy a postupy využité v priebehu archeologického výskumu sú uvedené v návrhu výskumu (archeologickom projekte), ktorý predstavuje základnú osnovu výskumu. Zodpovedaním otázok výskumu sa pred jeho realizátormi nevyhnutne objavuje otázka ďalšieho využitia a osudu získaných archeologických nálezov. Kým v prípade práce s už deponovanými archeologickými fondmi sa tento problém neobjavuje tak naliehavo, rozhodovanie o tom, ako sa bude ďalej zaobchádzať len s nedávno získanými archeologickými nálezmi a sprievodnou dokumentáciou (v analógovej či digitálnej forme), je omnoho zložitejšou otázkou. V súčasnosti je stále široko zaužívanou praxou trvalo uchovávať väčšinu získaných archeologických prameňov. Skúsenosti z domáceho a zahraničného prostredia však ukazujú, že uvedený postup je dlhodobu neudržateľný.⁴² Kapacita depozitárov určených pre archeologické nálezy nie je neobmedzená a náklady na správu archívov a digitálnych úložísk rovnako nie sú zanedbateľné.⁴³ Uvedený stav jasne demonštruje, že zmena stratégie zberu, spracovania a uchovávaní dát je za týchto podmienok nevyhnutná. Jedným z efektívnych riešení je zavedenie selekcie do celého priebehu práce s nadobudnutými archeologickými prameňmi. Pod pojmom selekcia je možné chápať intencionálne triedenie, systematizovanie, premiestňovanie, prípadne skartovanie jednotiek konkrétneho fondu archeologických prameňov pri zachovaní jeho základnej informačnej hodnoty (viac pozri v: 7.1 Princípy selekcie). Jej cieľom by mala byť redukcia fyzického objemu archeologického materiálu, resp. dát

⁴¹ Týka sa to archeologických nálezov uložených v depozitári, ako aj nálezov čerstvo objavených archeologickým výskumom priamo v teréne.

⁴² ONISZCZUK, A., et al. *Guidance on selection in archaeological archiving. EAC Guidelines 3* [online]. Namur: Europae Archaeologiae Consilium, 2021, s. 8 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [881a59_3cc74daa74e24a8fb2580869cd209f82.pdf \(europae-archaeologiae-consilium.org\)](https://www.europae-archaeologiae-consilium.org/881a59_3cc74daa74e24a8fb2580869cd209f82.pdf)

⁴³ WHYTE, A., WILSON, A. *How to Appraise and Select Research Data for Curation* [online]. Edinburgh: Digital Curation Centre, 2010, s. 2 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [How to Appraise and Select Research Data for Curation | DCC](https://www.dcc.ac.uk/resources/how-to-choose-what-to-archive)

(v analógovej a digitálnej forme), pri minimálnej strate pôvodnej informačnej hodnoty. Selekcia získaných nálezov a dát by tak mala v prvom rade slúžiť ako transparentný nástroj na regulovanie ich objemu.⁴⁴

7.1 PRINCÍPY SELEKCIE

Selekcia archeologických nálezov a sprievodnej dokumentácie je vždy regulovaným a dokumentovaným procesom s jasne definovanými pravidlami a krokmi. Z toho dôvodu je nutné, aby boli princípy selekcie uvedené a podrobne opísané vo výskumnej dokumentácii, resp. už v návrhu výskumu (archeologickom projekte). Regulovaná selekcia s jasnými, vopred určenými pravidlami, výrazne nielen zjednodušuje a zvyšuje transparentnosť priebehu archeologického výskumu, no zároveň sa znižuje záťaž, ktorú musia po jeho ukončení niesť depozitáre, archívy a ďalšie druhy úložísk pri správe získaného archeologického materiálu a dát.⁴⁵ Zodpovedná regulácia procesu selekcie si v celom jeho priebehu vyžaduje pridržiavať sa niekoľkých základných krokov⁴⁶:

- Stratégiu selekcie je nutné navrhnuť už pred začiatkom terénnej časti archeologického výskumu. Je vhodné, ak sa už v tejto fáze nadviaže spolupráca s inštitúciou spravujúcou depozitár, resp. archív, kde budú trvalo deponované archeologické nálezy získané v priebehu realizácie archeologického výskumu, výskumná dokumentácia a digitálne dáta pochádzajúce z výskumu (fotografie, posudky, geodetické zameranie atď.). Odporúča sa, aby zástupca tejto inštitúcie v spolupráci s vedúcim výskumu zhodnotil vhodnosť zvolenej selekčnej stratégie vzhľadom na kapacitu depozitára či archívu a jeho akvizičnú politiku.
- Ak sa selekcia realizuje priamo v depozitári či archíve (teda až po odovzdaní archeologického fondu), je v tomto prípade nutné sa pri jej realizácii pridržiavať platných zákonných noriem a vnútorných predpisov správcu depozitára, resp. archívu upravujúcich selekcii ich fondu.⁴⁷ Možnosť realizácie selekcie v priebehu archeologického výskumu zostáva pritom zachovaná. Dokumentácia o priebehu selekcie musí byť súčasťou protokolu o selekcii archeologických prameňov (priloží sa k výskumnej dokumentácii výskumu, ktorého fond archeologických prameňov bol predmetom selekcie, resp. pri jeho tvorbe boli využité selekčné stratégie).
- V priebehu celého procesu selekcie je nutné rešpektovať práva vlastníka archeologických nálezov.
- Stratégia selekcie by mala byť jasne definovaná a ľahko kontrolovateľná. Textová podoba selekčnej stratégie (uvedená napr. v texte návrhu výskumu) musí byť prístupná osobám realizujúcim selekcii po celú dĺžku jej trvania.
- Selekcia archeologických nálezov a počas výskumu získaných dát by mala v ideálnom prípade prebiehať v priebehu celého trvania archeologického výskumu. S jej náplňou a stratégiou by

⁴⁴ BROWN, D. H., BIBBY, D. Making choices for archaeological archives in Europe. In: *Dare to Choose. Making Choices in Archaeological Heritage Management. EAC Occasional Paper No. 13* [online]. Namur: Europae Archaeologiae Consilium, 2017, s. 27 [cit. 1. marca 2023]. ISBN 978-615-5766-08-4. Dostupné na: [EAC13.indb \(europae-archaeologiae-consilium.org\)](https://eac13.indb.europae-archaeologiae-consilium.org)

⁴⁵ ONISZCZUK, et al., ref. 42, s. 16-23.

⁴⁶ BROWN, D. H. *Archaeological Archives. A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation* [online]. London: Archaeological Archives Forum, 2011, s. 24-25 [cit. 1. marca 2023]. ISBN 0948393912. Dostupné na: [archiveDownload \(archaeologydataservice.ac.uk\)](https://archiveDownload.archaeologydataservice.ac.uk)
ONISZCZUK, et al., ref. 42, s. 12-13.

⁴⁷ Zákon o múzeách a galériách; zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

mali byť oboznámení všetci účastníci výskumu – proces selekcie sa tým zefektívni a zároveň urýchli.

- Odporúča sa, aby vedúci archeologického výskumu poveril dohľadom nad priebehom selekcie minimálne jedného člena tímu.
- Selekčná stratégia by sa mala sústrediť najmä na odstránenie duplicitných, nadbytočných a nekvalitných jednotiek fondu archeologických prameňov (napr. rozmazané fotografie, nesprávne zamerané GPS body). Ich selekcia však vždy závisí od konkrétnej selekčnej stratégie.
- Účelom selekcie má byť predovšetkým vyčlenenie a dlhodobé uchovanie tej časti fondu archeologických prameňov, ktorá je nevyhnutná na kontrolu použitých metód, pracovných postupov a najmä naplnenia cieľov výskumu. Možnosť kritiky a spätného zhodnotenia získaných výsledkov musí zostať vždy zachovaná. Procesom selekcie nesmie byť znížená vedecká a informačná hodnota výsledkov archeologického výskumu.
- Priebeh selekcie musí byť v celom rozsahu zdokumentovaný (písomne i fotograficky). Princípy selekcie, jej priebeh a výsledok sú súčasťou výskumnej dokumentácie archeologického výskumu. Ak sa selekcia vykonáva po ukončení realizácie archeologického výskumu, je záznam o princípoch, priebehu a výsledku selekcie súčasťou protokolu o selekcii archeologických prameňov, ktorý sa priloží k výskumnej dokumentácii.
- Selekcia nemusí mať nevyhnutne za následok fyzickú skartáciu archeologického prameňa. V prvom rade sa odporúča vôbec predísť vzniku archeologického prameňa, ktorý si bude vyžadovať selekciu (napr. prostredníctvom úpravy metód získavania archeologických nálezov v texte návrhu výskumu). Ak je aj napriek tomu nutný proces selekcie, je vždy vhodné uprednostniť sekundárne využitie archeologického prameňa, resp. prevod do vlastníctva/správy inej pamäťovej inštitúcie (napr. Pamiatkový úrad SR, Archeologický ústav SAV, štátne múzeá, archívy).⁴⁸
- Ak nie je možné sekundárne využitie ani prevod archeologického prameňa, je prípustné jeho deponovanie v pôde (netýka sa digitálnej a analógovej dokumentácie). V tomto prípade sa odporúča zamerať miesto deponovania pomocou GPS. Údaje o zameraní musia byť súčasťou dokumentácie archeologického výskumu, resp. protokolu o selekcii archeologických prameňov. Ak existuje riziko kontaminácie existujúceho archeologického náleziska, je pred deponovaním prípustná aj fyzická skartácia prameňa (napr. rozdrvenie, rozpustenie či iný druh znehodnotenia).⁴⁹ V prípade ľudských ostatkov je možné aplikovať špecifický postup.⁵⁰

⁴⁸ *Deaccessioning and disposal* [online]. London: Collections Trust, 2022 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Deaccessioning-and-disposal.pdf \(collectionstrust.org.uk\)](https://collectionstrust.org.uk/deaccessioning-and-disposal.pdf)

Selection, Retention and Dispersion of Archaeological Collections. Guidelines for use in England, Wales and Northern Ireland [online]. London: Society of Museum Archaeologists, 1993 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [untitled \(socmusarch.org.uk\)](https://socmusarch.org.uk/untitled)

BAXTER, K., et al. *Guidance on the Rationalisation of Museum Archaeology Collections* [online]. London: Society for Museum Archaeology, 2018, s. 31-33 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Guidance on the Rationalisation of Museum Archaeology Collections | Society for Museum Archaeology \(socmusarch.org.uk\)](https://socmusarch.org.uk/guidance-on-the-rationalisation-of-museum-archaeology-collections)

⁴⁹ ONISZCZUK, et al., ref. 42, s. 14.

⁵⁰ *Guidance for the Care of Human Remains in Museums* [online]. London: Department for Culture, Media and Sport, 2005, s. 18 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Guidance for the Care of Human Remains in Museums \(britishmuseum.org\)](https://britishmuseum.org/guidance-for-the-care-of-human-remains-in-museums)

The Role of the Human Osteologist in an Archaeological Fieldwork Project [online]. Swindon: Historic England, 2018, s. 30-31 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/role-of-human-osteologist-in-archaeological-fieldwork-project/heag263-human-osteologist-archaeological-fieldwork-project/>

8. ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BAXTER, K., et al. *Guidance on the Rationalisation of Museum Archaeology Collections* [online]. London: Society for Museum Archaeology, 2018 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Guidance on the Rationalisation of Museum Archaeology Collections | Society for Museum Archaeology \(socmusarch.org.uk\)](https://www.socmusarch.org.uk/Guidance-on-the-Rationalisation-of-Museum-Archaeology-Collections)

BROWN, D. H. *Archaeological Archives. A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation* [online]. London: Archaeological Archives Forum, 2011 [cit. 1. marca 2023]. ISBN 0948393912. Dostupné na: [archiveDownload \(archaeologydataservice.ac.uk\)](https://www.archaeologydataservice.ac.uk/archiveDownload)

BROWN, D. H., BIBBY, D. Making choices for archaeological archives in Europe. In: *Dare to Choose. Making Choices in Archaeological Heritage Management. EAC Occasional Paper No. 13* [online]. Namur: Europae Archaeologiae Consilium, 2017, s. 27-31 [cit. 1. marca 2023]. ISBN 978-615-5766-08-4. Dostupné na: [EAC13.indb \(europae-archaeologiae-consilium.org\)](https://www.europae-archaeologiae-consilium.org/EAC13.indb)

Deaccessioning and disposal [online]. London: Collections Trust, 2022 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Deaccessioning-and-disposal.pdf \(collectionstrust.org.uk\)](https://www.collectionstrust.org.uk/Deaccessioning-and-disposal.pdf)

Green Culture. Leitfaden für den Klimaschutz in den Kultureinrichtungen in Trägerschaft des Landes Baden-Württemberg [online]. Stuttgart: Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst Baden-Württemberg, 2022 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Green Culture \(baden-wuerttemberg.de\)](https://www.baden-wuerttemberg.de/Green-Culture)

Guidance for the Care of Human Remains in Museums [online]. London: Department for Culture, Media and Sport, 2005 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Guidance for the Care of Human Remains in Museums \(britishmuseum.org\)](https://www.britishmuseum.org/Guidance-for-the-Care-of-Human-Remains-in-Museums)

Inštrukcia k odovzdávaniu archeologických nálezov do Depozitára archeologických nálezov Pamiatkového úradu SR. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2020.

JENNINGS, L. *Archaeology Handbook*. Lincoln: Lincolnshire County Council, 2019. ISBN 0-9545300-3.

KNAUT, M. Festigung und stützende Mittel für Keramik, Eisen etc. unter Berücksichtigung späterer Restaurierungs- und Konservierungsmaßnahmen [online]. In: STICKL, H., et al. (eds.). *Handbuch der Grabungstechnik*. Wilhelmshaven: Verband der Landesarchäologen der Bundesrepublik Deutschland, 2011, Kapitel 22.1.1.2 [cit. 13. februára 2022]. Dostupné: [Grabungstechnikerhandbuch | Verband der Landesarchäologen \(landesarchaeologien.de\)](https://www.landesarchaeologien.de/Grabungstechnikerhandbuch)

KRAUSSE, D., EBINGER-RIST, N. Die Keltenfürstin von Herberlingen. Entdeckung, Bergung und wissenschaftliche Bedeutung des neuen hallstattzeitlichen Prunkgrabs von der Heuneburg. In: *Denkmalpflege in Baden-Württemberg*. Esslingen a. N.: Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart, 2011, roč. 40, č. 4, s. 204-205.

KULLIG, K.-G. Bergung, Beschriftung, Transport und Verpackung von Fundmaterial [online]. In: *Grabungstechnikerhandbuch*. Bonn: Verband der Landesarchäologen in der Bundesrepublik Deutschland, 2011, Kapitel 23.1 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Grabungstechnikerhandbuch | Verband der Landesarchäologen \(landesarchaeologien.de\)](https://www.landesarchaeologien.de/Grabungstechnikerhandbuch)

KULLIG, K.-G. Blockbergungen [online]. In: *Grabungstechnikerhandbuch*. Bonn: Verband der Landesarchäologen in der Bundesrepublik Deutschland, 2011, Kapitel 23.2 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Grabungstechnikerhandbuch | Verband der Landesarchäologen \(landesarchaeologien.de\)](https://www.landesarchaeologien.de/Grabungstechnikerhandbuch)

Metodická pomocná inštrukcia pre vypracovanie a posudzovanie výskumnej dokumentácie z archeologických výskumov

ONISZCZUK, A., et al. *Guidance on selection in archaeological archiving. EAC Guidelines 3* [online]. Namur: Europae Archaeologiae Consilium, 2021 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [881a59_3cc74daa74e24a8fb2580869cd209f82.pdf \(europae-archaeologiae-consilium.org\)](https://www.europae-archaeologiae-consilium.org/881a59_3cc74daa74e24a8fb2580869cd209f82.pdf)

Organizačný poriadok Archeologického ústavu SAV. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2018.

PERRIN, K., et al. *Standardy a príručka k dobrej praxi péče o archeologické fondy v Európe. EAC Guidelines 1* [online]. Namur: Europae Archaeologiae Consilium, n. d. [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [ARCHES_V1_CZ.pdf \(archaeologydataservice.ac.uk\)](https://archaeologydataservice.ac.uk/ARCHES_V1_CZ.pdf)

PIETA, K., ŠTOLCOVÁ, T. *Knieža z Popradu a jeho hrobka* [online]. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2021 [cit. 1. marca 2023]. ISBN 978-80-8196-053-6. Dostupné na: [Pieta_Stolcova_Poprad.pdf \(sav.sk\)](https://www.sav.sk/Pieta_Stolcova_Poprad.pdf)

Selection, Retention and Dispersion of Archaeological Collections. Guidelines for use in England, Wales and Northern Ireland [online]. London: Society of Museum Archaeologists, 1993 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [untitled \(socmusarch.org.uk\)](https://www.socmusarch.org.uk/untitled)

Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials [online]. Earley: Chartered Institute for Archaeologists, 2020 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [CIfAS&GFinds_2.pdf \(archaeologists.net\)](https://www.archaeologists.net/CIfAS&GFinds_2.pdf)

Standardy prowadzenia badań archeologicznych. Cz. 2. Badania inwazyjne lądowe [online]. In: *Kurier Konserwatorski*. Warszawa: Narodowa Instytut Dziedzictwa, 2020, č. 18 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [Kurier-Konserwatorski-18.pdf \(nid.pl\)](https://www.nid.pl/Kurier-Konserwatorski-18.pdf)

STN EN 15758: 2010, *Konzervovanie kultúrneho majetku. Postupy a zariadenia na meranie teplôt ovzdušia a povrchov objektov*.

STN EN 15759-2: 2018, *Ochrana kultúrneho dedičstva. vnútorné prostredie. Časť 2: Ventilácia na ochranu kultúrnych budov a zbierok*.

STN EN 16141: 2013, *Starostlivosť o zachovanie kultúrneho dedičstva. Pokyny na zabezpečenie podmienok prostredia. Otvorené skladovacie priestory: definície a charakteristika priestorov so zbierkami, určených na ochranu a správu kultúrneho dedičstva*.

STN EN 16242: 2013, *Starostlivosť o zachovanie kultúrneho dedičstva. Postupy a prístroje na meranie vlhkosti vzduchu a výmeny vlhkosti medzi ovzduším a kultúrnym majetkom*.

STN EN 16893: 2018, *Starostlivosť o zachovanie kultúrneho dedičstva. Špecifikácia pre umiestnenie, výstavbu a úpravu budov alebo miestností určených na uchovávanie alebo využívanie zbierok kultúrneho dedičstva*.

The Role of the Human Osteologist in an Archaeological Fieldwork Project [online]. Swindon: Historic England, 2018 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/role-of-human-osteologist-in-archaeological-fieldwork-project/heag263-human-osteologist-archaeological-fieldwork-project/>

Vyhláška č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Vyhláška č. 342/1998 Z. z. o odbornej správe múzejných zbierkových predmetov a galerijných zbierkových predmetov v znení vyhlášky č. 557/2004 Z. z.

WHYTE, A., WILSON, A. *How to Appraise and Select Research Data for Curation* [online]. Edinburgh: Digital Curation Centre, 2010 [cit. 1. marca 2023]. Dostupné na: [How to Appraise and Select Research Data for Curation | DCC](#)

Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Financované
Európskou úniou
NextGenerationEU

PLÁN [OBNOVY]

MINISTERSTVO
KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PAMIATKOVÝ ÚRAD
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Plán obnovy a odolnosti SR, Komponent 2: Obnova budov
Reforma zvýšenia transparentnosti a zefektívnenia rozhodnutí
Pamiatkového úradu SR

B. Metodika princípov rozhodovania Pamiatkového úradu SR vo veciach stavebnotechnického /alebo reštaurátorského/ zásahu

Časť 5. Archeológia

PRÍLOHA Č. 2 FOND ARCHEOLOGICKÝCH PRAMEŇOV SPRÁVA A STAROSTLIVOSŤ

AUTORI METODIKY

Lucia Gdovinová
Dominika Hulková Ferenčíková
Martin Neumann

REDAKCIA

Lucia Gdovinová
Martin Neumann

POĎAKOVANIE

Peter Bisták
Michal Felcan
Andrea Feníková
Martin Furman
Michal Gróf
Filip Jaššo
Slavomír Katkin
Petra Kmeťová
Tomáš Kopták
Erika Makarová
Michaela Mandák Niklová
Daniela Nipčová
Pavol Paterka
Martin Pristáš

JAZYKOVÉ ÚPRAVY

Mária Bartoš

GRAFICKÁ ÚPRAVA

Filip Horanský
Alexandra Ištvánová

VYDAL

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky
Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Vydanie prvé
© 2023

www.pamiatky.sk